

Elekes Andrea: A preferenciális liberalizáció gazdaságtana. In: Halmai Péter – Elekes Andrea (2010): Az európai integráció gazdaságtana. Szent István Egyetemi Kiadó, Gödöllő (kézirat)

1. A PREFERENCIÁLIS LIBERALIZÁCIÓ GAZDASÁGTANA

1.1. Alapok

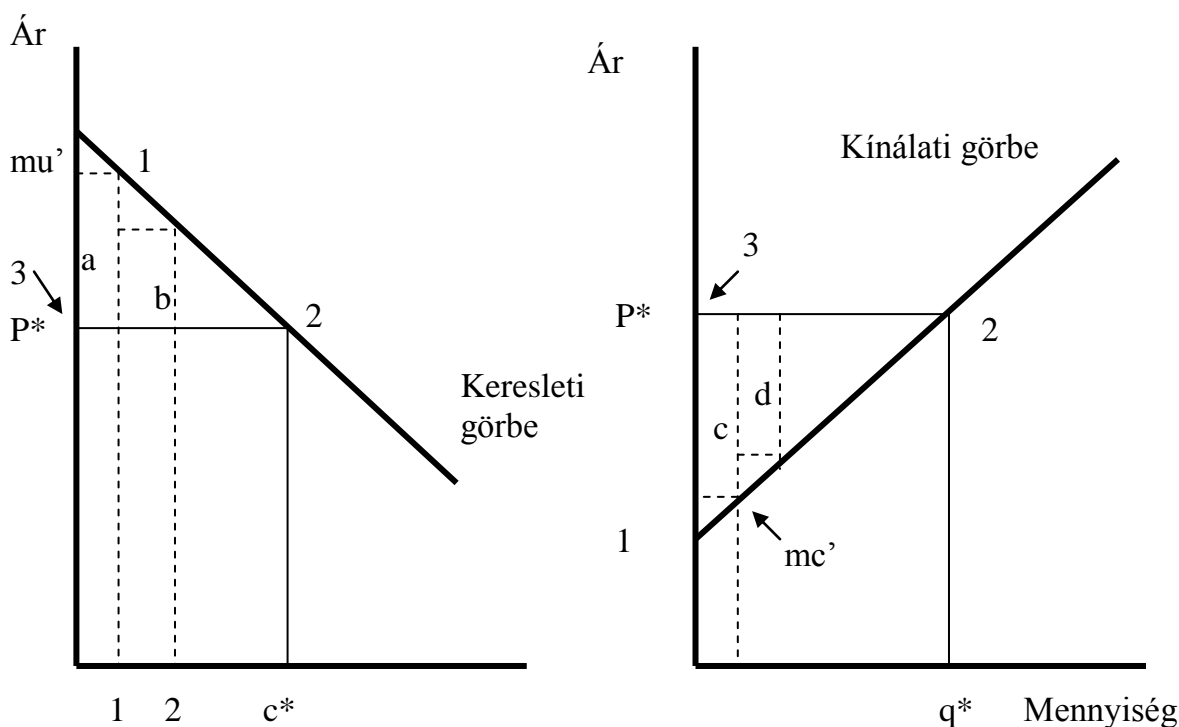
A fejezetben bemutatott elemzések jelentős mértékben támaszkodnak Baldwin, R. – Wyplosz, C.: The Economics of European Integration című művére (4-5. fejezet).

1.1.1. Jóléti elemzés: fogyasztói és termelői többlet

Mivel a keresleti görbét felfoghatjuk úgy is, mint a fogyasztás során nyert hasznosságérzet értékét, a kínálati görbét pedig, mint az előállítási költség vállalati megítélését, e két görbe segítségével megmutathatjuk, hogyan hat a fogyasztókra és a vállalatokra az ár változása.

A fogyasztók addig a pontig növelik a fogyasztásukat, amíg az utolsó egység által nyerhető határhaszon megegyezik az árral. A határhaszon minden további egység esetén nagyobb, mint az ár, azaz a fogyasztó úgynevezett fogyasztói többletet realizál (1.1. ábra). Az első megvásárolt egység esetében a határhaszon mu' , ám az érte fizetett ár csak p^* volt, az így kapott fogyasztói többletet az a téglalap mutatja. A második egység határhaszna, így a többlet nagysága (b téglalap) is kisebb. Amennyiben ugyanezt minden egységre elvégezzük, megkapjuk, hogy a p^* áron vásárolt c^* mennyiség összesen mekkora fogyasztói többletet eredményez. Amennyiben az egységek végtelenül kicsik, akkor a fogyasztói többlet nagysága az 1-2-3 pontok által határolt háromszög.

1.1. ábra: Fogyasztói és termelői többlet

Hasonló módon határozhatjuk meg, hogy mekkora hasznnot eredményez a vállalatok számára a p^* áron eladott q^* mennyiség (1.1. ábra jobb oldala). Az első egység előállításának költsége mc' , a terméket azonban p^* áron értékesítették, így a termelő többletet, termelői többletet (c

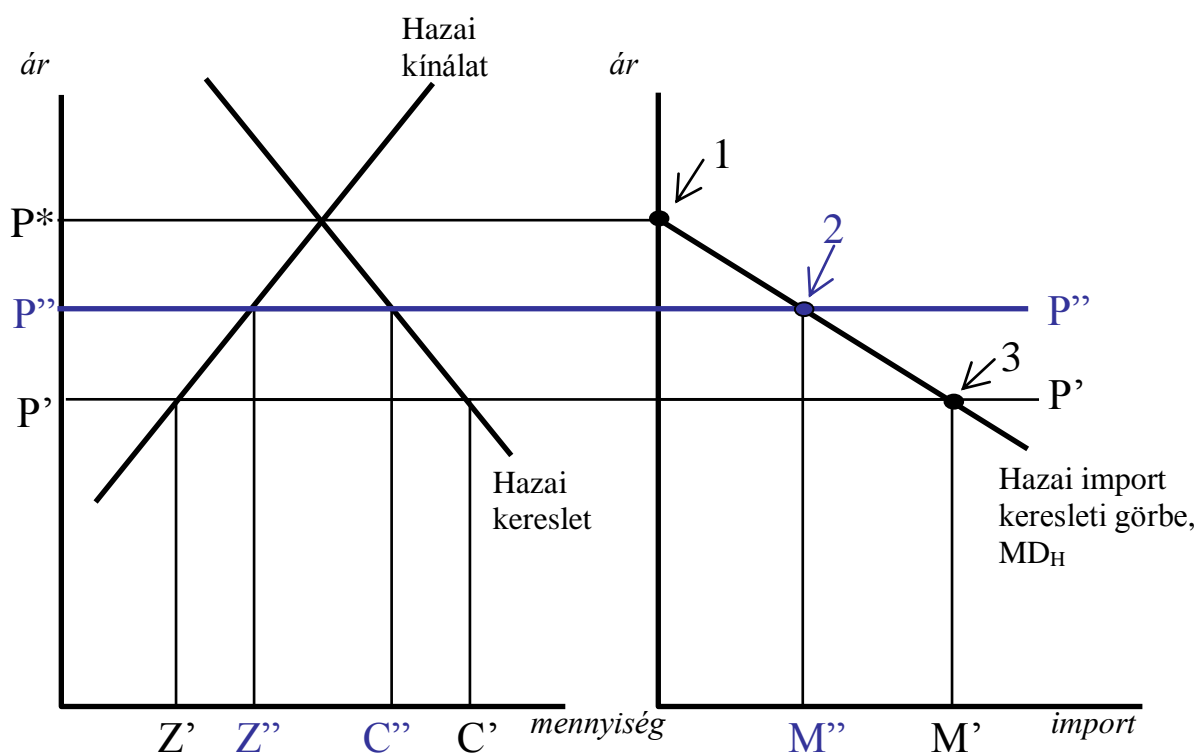
téglalap) realizál. Amennyiben ugyanezt minden egységre elvégezzük, azt kapjuk, hogy a termelői többlet nagysága az 1-2-3 pontok által határolt háromszög területével egyenlő.

Amennyiben az ár változik, mind a fogyasztói, mind a termelői többlet nagysága változik. Az áremelkedés növeli a termelői többletet, és csökkenti a fogyasztói többletet.

1.1.2. Nyitott gazdaság, kínálati és keresleti elemzés

Először nézzük meg, hogy hogyan kapjuk meg az import keresleti görbét (1.2. ábra)! A baloldali ábra adott ország kínálati és keresleti görbéjét mutatja. Normál piaci körülmények között a kereslet és kínálat egyensúlya p^* ár mellett alakul ki. Ebben az esetben az importkereslet nulla. (Az egyszerűség kedvéért feltételezzük, hogy a hazai és az import termékek egymás tökéletes helyettesítői). Ez a nulla importkereslet jelenik meg a jobboldali ábra 1-es pontjánál.

1.2. ábra: Az importkeresleti görbe

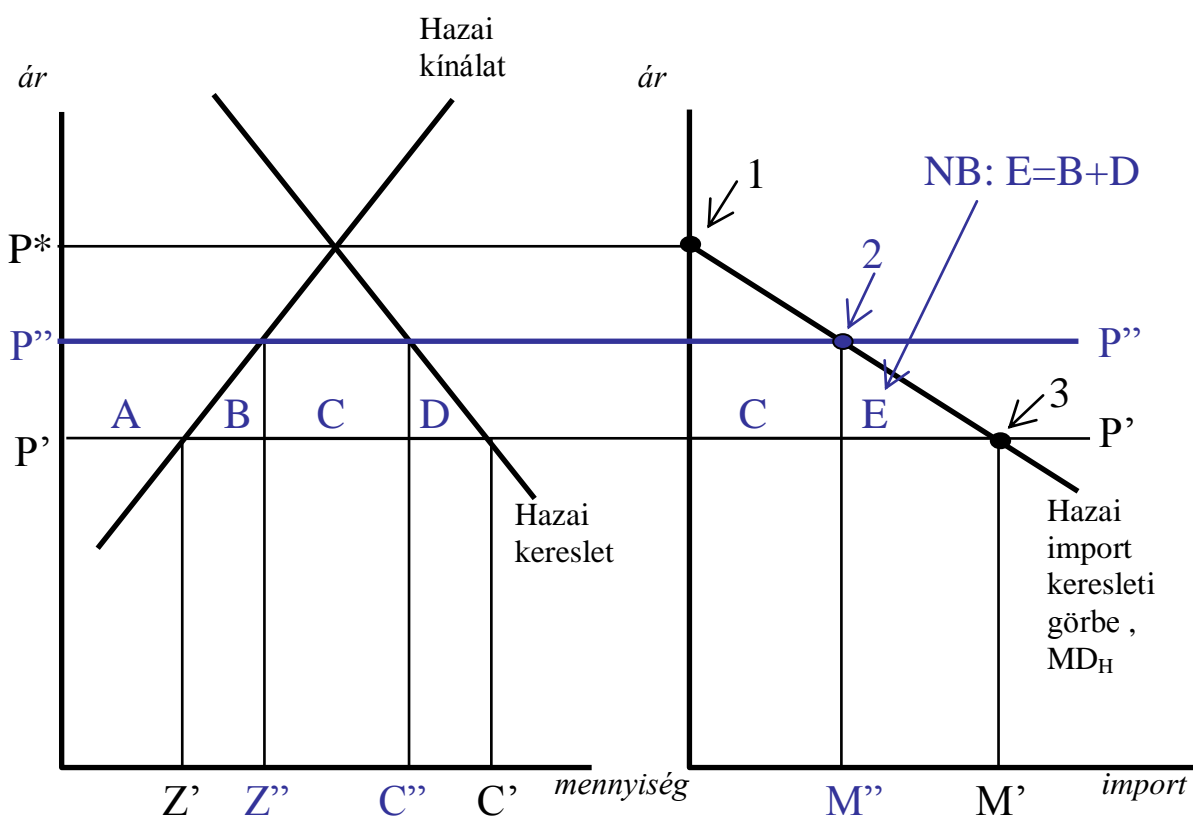
Mekkora lenne az import alacsonyabb, mondjuk P' ár mellett? Először is tudnunk kell, hogy az importár határozza meg a hazai árat. Mivel a fogyasztók P' árat fizetnek az importtermékért, ennél többet a hazai termékért sem hajlandók fizetni. Másrészt, a hazai vállalatoknak sem áll érdekükben, hogy P' -nél kevesebbet kérjenek, így P' lesz a hazai ár. P' ár mellett a fogyasztás C' , a hazai termelés pedig Z' . Mivel a kereslet meghaladja a hazai kínálatot, a többletkeresletet az import ($M' = C' - Z'$) elégíti ki. Ezt a pontot jelzi a jobboldali ábra 3-as pontja. Ugyanezt minden további lehetséges árra elvégezve megkapjuk az

importkeresleti görbét (MD_H), vagyis az importnak azt a mennyiségét, amelyre adott importár mellett az adott ország igényt tart. (A_H index a hazai országra utal az angol home szó rövidítése után. A külföldi ország indexe az angol foreign szó után F lesz.)

Jóléti elemzés

Az importkeresleti görbe segítségével egyszerűen végezhető el a jóléti elemzés (1.3. ábra). Tegyük fel, hogy az importár P' -ről P'' -re emelkedik! Az import egyensúlyi nagysága M'' -re csökken, mivel a fogyasztás C'' -re csökken, a hazai termelés pedig Z'' -re nő. Az áremelkedés következtében a fogyasztói többlet az $A+B+C+D$ területtel csökken. A termelői többlet növekménye az A területtel azonos. Az importár emelkedés $B+C+D$ nettó veszteséget eredményez. A jobboldali ábrán ugyanez: $C+E$, ahol $E=B+D$.

1.3. ábra: Importkeresleti görbe, jóléti hatások

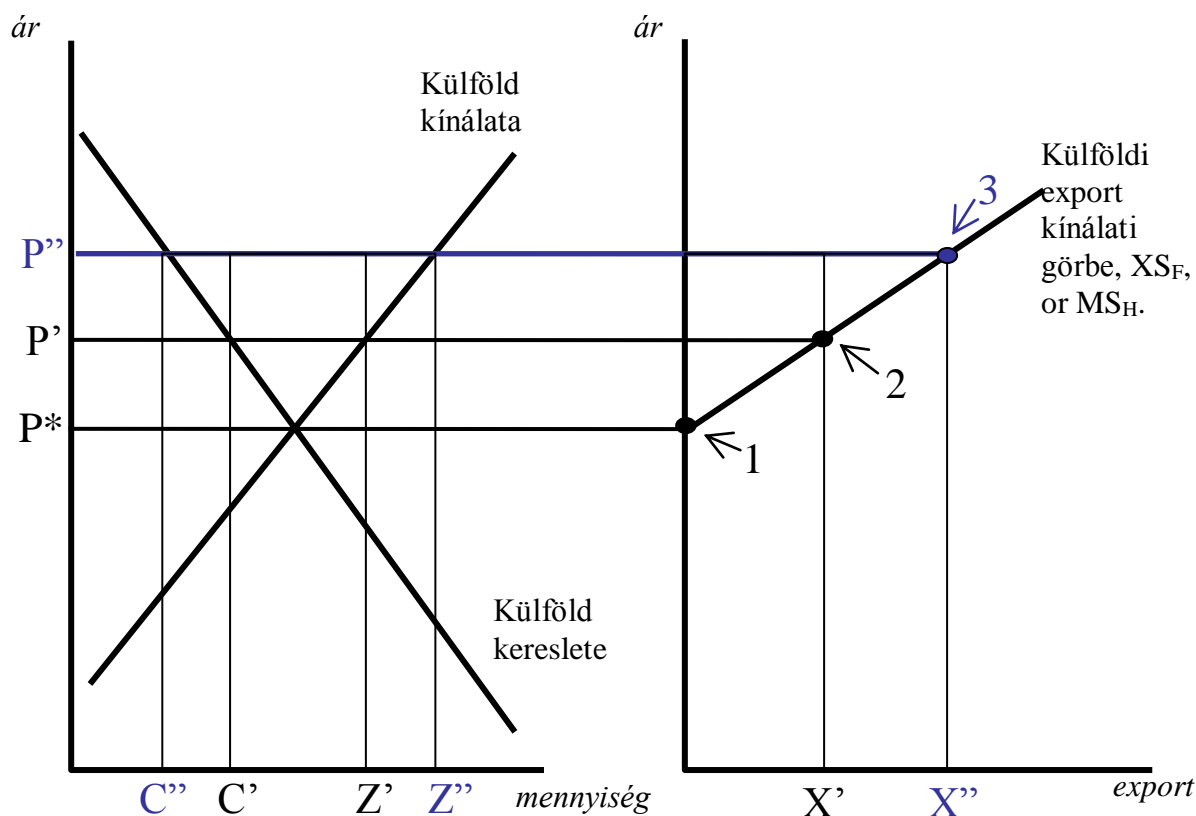
Az importkeresleti görbe tulajdonképpen az import határhasznát mutatja¹ a hazai ország számára. Mint azt már láttuk, az importár emelkedése következtében $C+E$ nettó veszteség

¹ Az import keresleti görbe a hazai keresleti és kínálati görbe különbségeként adódik. A hazai kínálati görbe a hazai határköltség görbével, a hazai keresleti görbe pedig a hazai határhaszon görbével azonos. A fogyasztás hazai határhaszna és a termelés hazai határköltsége közötti különbség mutatja meg, hogy mekkora nettó nyereség keletkezik egy-egy további egység hazai fogyasztásából és megtermeléséből. Az import növekménye magasabb hazai fogyasztást és csökkenő hazai termelést eredményez, így a hasznosság nő, a költségek csökkennek. Ezt mutatja az importkeresleti görbe magassága. Egy ország addig a pontig importál, amíg az importból származó határhaszon meg nem egyezik a határköltséggel. Mivel a határár a határköltség, a határár egyben az import határhasznát is mutatja.

keletkezik. Ebből a C terület megértése egyszerű: a hazai fogyasztók a korábban importált mennyiséget drágábban kapják meg. (Tegyük fel, hogy az áremelkedés 1,2 euró, az M'' import pedig 100 egység volt. A veszteség nagysága: 1,2 euró \times 100 egység. Geometriailag ez a C téglalap területe: alap \times magasság.) Az E terület azt mutatja, hogy mekkora veszteséget szenved el a vizsgált ország az import csökkenése miatt. Az import első elvesztett egységének határértékét az importkeresleti görbe M'' -nél adott értéke mutatja. Ezért az egységért azonban a vizsgált ország P' árat fizet, a nettó veszteség tehát a P' és az MD_H közötti rés. Ugyanezt minden kieső importegységre elvégezve az E területet kapjuk. A szakzsargon a C területet határár-hatásnak, az E területet pedig import mennyiségi hatásnak nevezi.

Az import keresleti görbéhez hasonló módon vezethető le az importkínálati görbe is. Először is, ne feledkezzünk meg arról, hogy ami a hazai ország számára importkínálat, az a külföld szempontjából exportkínálat! Az egyszerűség kedvéért tegyük fel, hogy csak egy külföldi ország (F) van, amelynek a keresleti és kínálati görbéit a 1.4. ábra baloldala mutatja.

1.4. ábra: Az exportkínálati görbe

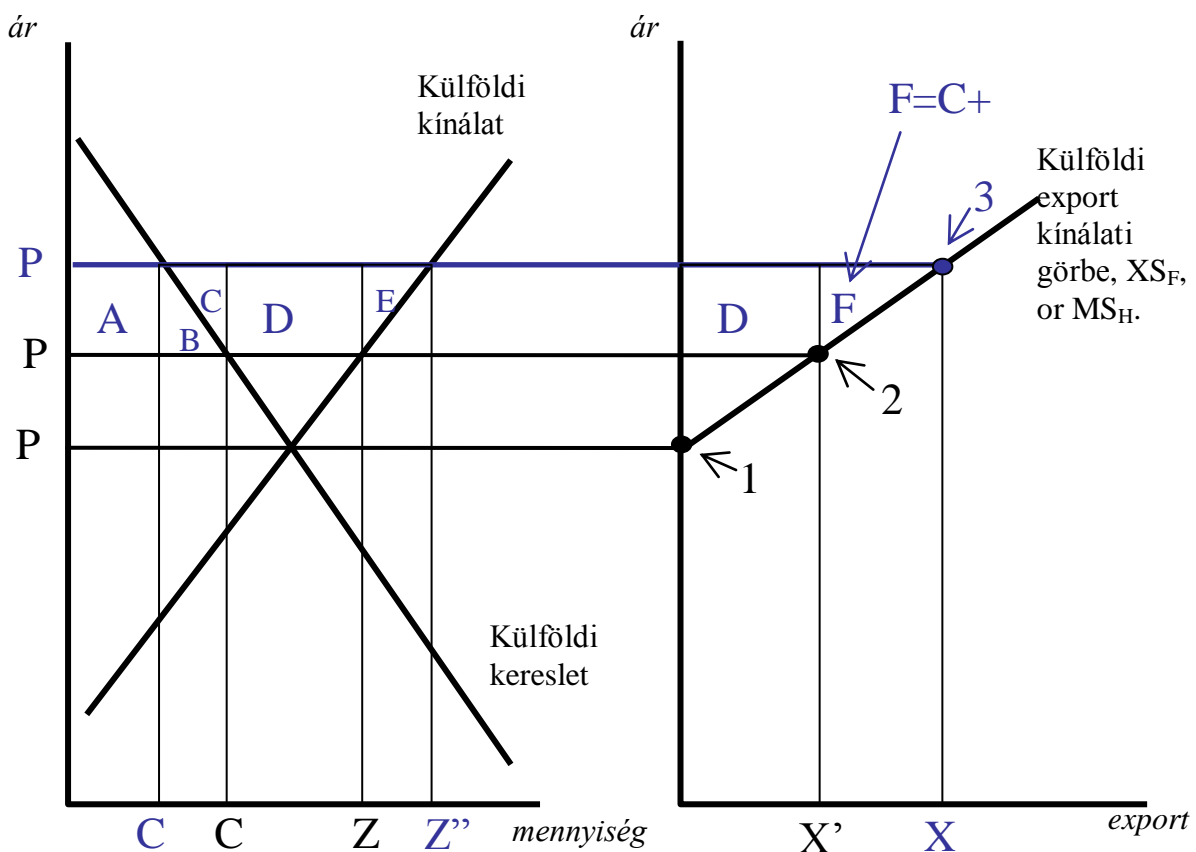
Vajon mekkora az export nagysága P' ár mellett? P' ár mellett F hazai termelése Z' , hazai fogyasztása pedig C' . A többlettermelést ($X' = Z' - C'$) exportálják. Ezt mutatja a jobboldali ábra 2-es pontja. Amennyiben F exportára (H importára) nő, F exportkínálata két okból is megnő. A magasabb ár nagyobb termelésre ösztönzi F termelőit, a fogyasztás viszont csökken. (Az importkereslethez hasonlóan F belső árát az exportár határozza meg. Mivel mindig lehetőség van az exportra, F vállalatai nem értékesítenek alacsonyabb áron, és a szállítók közötti verseny miatt magasabb árat sem határozhatnak meg.) P^* ár mellett az export

nulla. Fentieket minden lehetséges exportárra elvégezve az XS_F (vagy MS_H) export kínálati görbét kapjuk.

Jóléti elemzés

Az exportár P' -ről P' -re növekedése következtében az exportőr ország fogyasztóinak a vesztesége $A+B$, míg a vállalatok termelői többlete $A+B+C+D+E$ (1.5. ábra). A nettó nyereség: $C+D+E$. Ugyanez a jobboldali ábrán a $D+F$ területtel azonos.

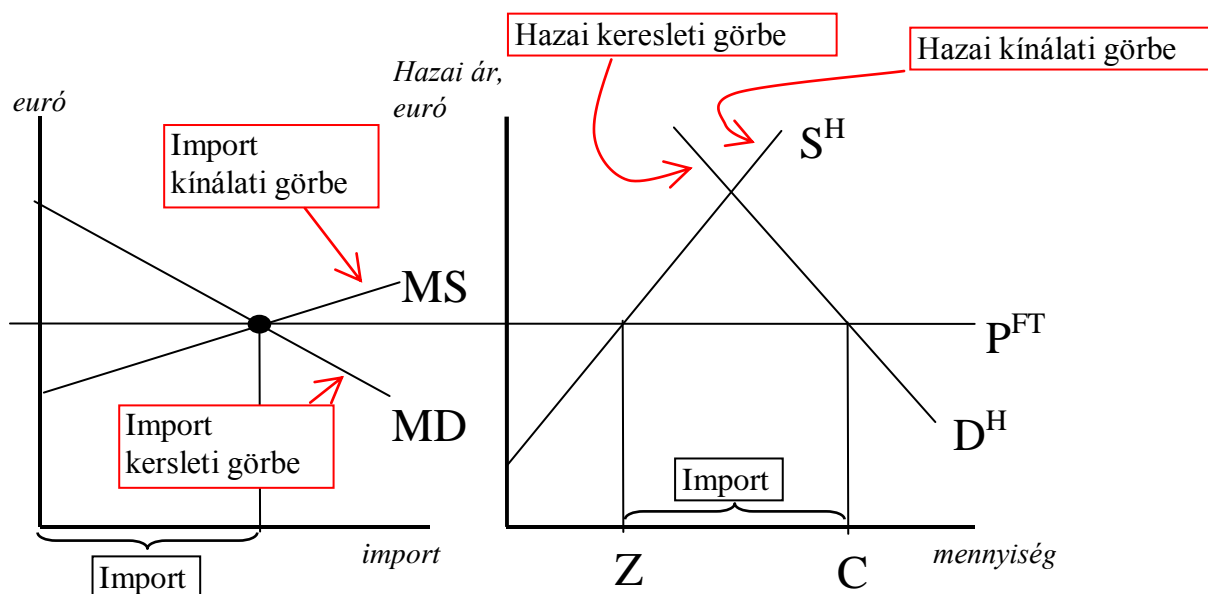
1.5. ábra: Exportkínálati görbe, jóléti hatások

Az MD – MS diagramm

Az import keresleti és kínálati görbék segítségével meghatározható az import egyensúlyi ára és mennyisége (1.6. ábra bal oldala). Amennyiben az import és a hazai termelés tökéletes helyettesítői egymásnak, ez az egyensúlyi (szabadkereskedelmi, angolul: free trade, FT) ár határozza meg a hazai árat. Az MS – MD ábra azonban semmit nem mond nekünk arról, hogy milyen hatással van az árváltozás a hazai fogyasztásra és termelésre. Erről a jobboldali ábra szolgáltat információt. P_{FT} egyensúlyi ár mellett a hazai termelés Z , a fogyasztás pedig C .

1.6. ábra: MS-MD ábra

1.1.3. LNK vámelemzés

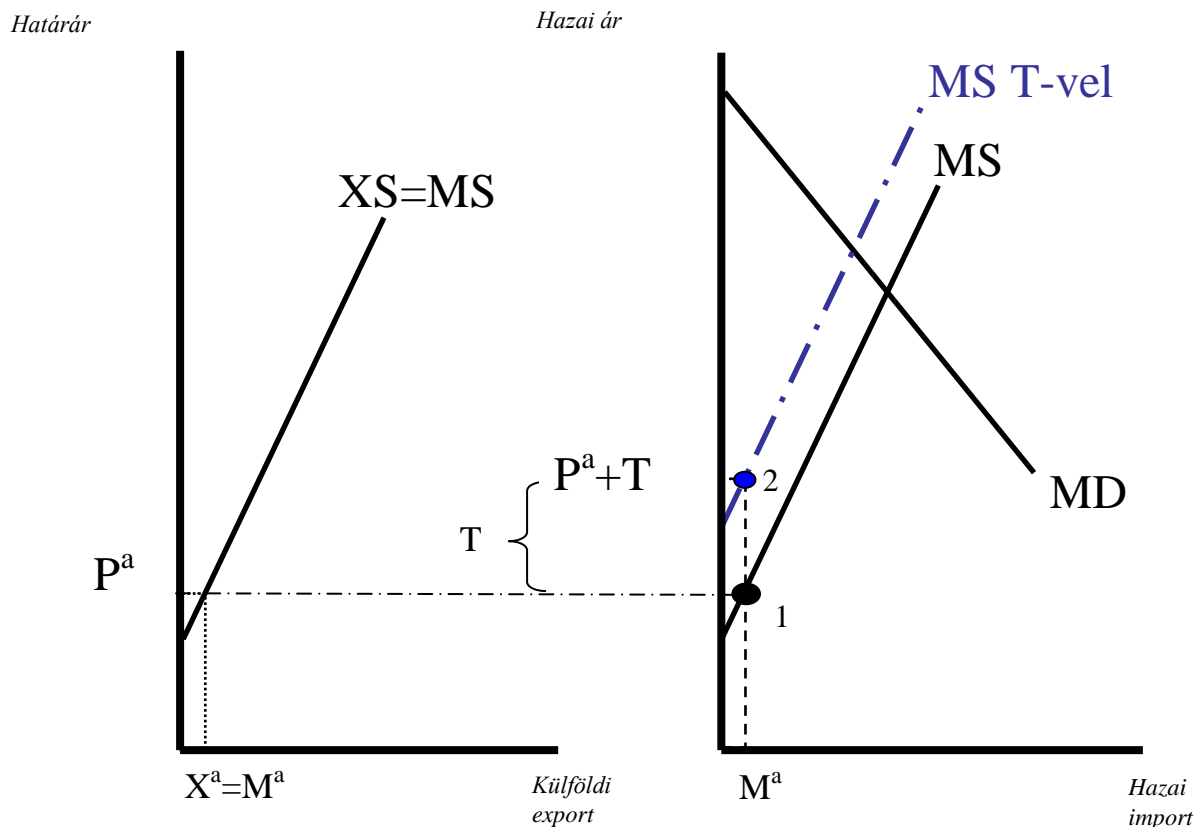
A preferenciális kereskedelmi liberalizáció során a kereskedelmi korlátok legegyszerűbb formáját, a vámot törlik el. Bár a preferenciális kereskedelem (a kívülállókkal szemben) diszkriminatív liberalizálást jelent, az elemzést mégis a kevésbé bonyolult, nem diszkriminatív liberalizációval kezdjük. A GATT keretében folytatott tárgyalások egyik kezdeti eredményeként a nem diszkriminatív vámokat legnagyobb kedvezményes vámoknak nevezzük (rövidítése: LNK).

A vám ár- és mennyiségi hatásai

Első lépésként azt kell meghatározzuk, hogy a vám hogyan befolyásolja az árakat és a mennyiségeket. Tegyük fel, hogy a vám T euró/egység. Az 1.7. ábra mutatja, hogy hogyan változtatja meg a vám az MD – MS diagrammot. A jobboldali ábra mutatja a vám előtti import keresleti és kínálati görbéket. A baloldali ábrán a külföldi exportkínálati görbét (XS) látjuk.

A vám kivetése nincs hatással az MD görbére, hiszen az azt mutatja, hogy adott hazai árak mellett mennyi importra van szükség. Az MS görbe azonban a vám mértékével (T) felfelé tolódik. Ahhoz, hogy a külföldi kínálat ugyanakkora maradjon, mint korábban, a hazai árat meg kell emelni T -vel. Vegyünk egy példát! P_a ár mellett a külföldi kínálat M_a (1-es pont az MS görbén). A külföld a vám után csak akkor kínál M_a mennyiséget, ha az általa érzékelt határár továbbra is P_a . Ez csak akkor lehetséges, ha a hazai ár $P_a + T$.

1.7. ábra: Az LNK vám ár- és mennyiségi hatásai

A vám kivetése nincs hatással az MD görbére, hiszen az azt mutatja, hogy adott hazai árak mellett mennyi importra van szükség. Az MS görbe azonban a vám mértékével (T) felfelé tolódik. Ahhoz, hogy a külföldi kínálat ugyanakkora maradjon, mint korábban, a hazai árat meg kell emelni T -vel. Vegyünk egy példát! P_a ár mellett a külföldi kínálat M_a (1-es pont az MS görbén). A külföld a vám után csak akkor kínál M_a mennyiséget, ha az általa érzékelt határár továbbra is P_a . Ez csak akkor lehetséges, ha a hazai ár $P_a + T$.

A vám tehát növeli a hazai árat és csökkenti az importot. A vám után már nem érvényes a korábbi importkínálati görbe. Az új importkínálati görbe ($MS\ T\text{-vel}$) és az importkeresleti görbe metszéspontja határozza meg az új egyensúlyi árat (P'). A hazai import M_{FT} -ről M' -re csökken. Összefoglalva tehát, öt ár- és mennyiségi hatása van a vámnak:

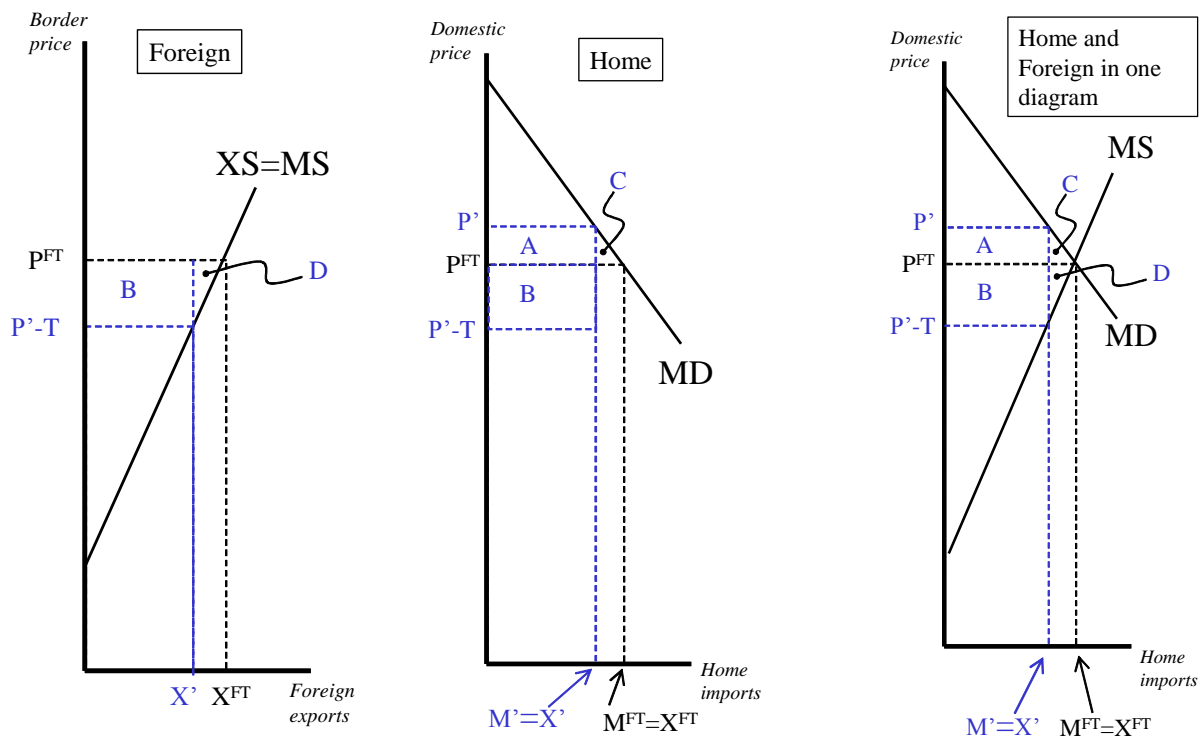
- Az ár, amivel a hazai fogyasztók és termelők szembesülnek (hazai ár) P' -re nő;
- A határár (amit H fizet az importért, és amit az exportőr megkap) $P'-T$ -re csökken;
- A hazai import mennyisége M' -re csökken;
- A magasabb hazai ár (hiszen nekik nem kell megfizetniük a vámot) következtében nő a hazai termelés;
- A magasabb hazai ár következtében csökken a hazai fogyasztás.

A vám jóléti hatásai

Ne felejtjük el, hogy az MD görbe a hazai fogyasztók és termelők optimalizációs folyamatából származik, míg az $XS=MS$ a külföldi (partner) fogyasztókra és termelőkre vonatkozik!

A külföldi (partner) jóléti hatások elemzése egyszerűbb. A vám kedvezőtlen a külföld számára, hiszen csökkenti a (határ)árat, és az export mennyisége is csökken. A 1.8. ábra segítségével számszerűsíthető a veszteség. E két változás jóléti hatását a $B+D$ területek mutatják a baloldali diagrammon. A B terület az árcsökkenés miatti közvetlen veszteséget, a D terület pedig az értékesítés alacsonyabb szintjét mutatja.

1.8. ábra: Az LNK vám jóléti hatásai

A hazai fogyasztók veszteséget szenvednek el a magasabb hazai árak miatt, míg ugyanez a hazai vállalatok számára kedvező. A veszteség azonban több, mint a nyereség. A C terület az import csökkenése miatti veszteség (mennyiségi hatás). A vámkivetés következtében a hazai ár p' -re nő p_{FT} -ről. A magasabb ár miatt csökken az importkereslet (X_{FT} -ről X' -re). A határár (a határon, a vám megfizetése előtt az importért felszámolt összeg) csökkenése miatt azonban nyereség is keletkezik (határár-hatás), amit a B terület mutat. A hazai ország esetében a nettó jóléti hatás így: $B-C$.

A jóléti hatás a többletekben bekövetkező változások alapján is meghatározható. Mivel a hazai ár P_{FT} -ről P' -re nő, egyrészt a korábbi X' mennyiségért magasabb árat kell fizetniük a fogyasztóknak, másrészt a magasabb ár miatt csökken az importkereslet. A fogyasztói többlet csökkenése így: $-A-C$. A vámkivetés következtében a költségvetés az X' import miatt $X'*T$ ($A+B$ terület) vámbevételhez jut. A nettó jóléti hatás így: $-A-C+A+B = B-C$.

Mivel az elemzések során nagy (hazai) országot feltételeztünk, a vámkivetés hatással van a határárra, a határár P_{FT} -ről $P'-T$ -re csökken (részletesen ld. . ábra). A határár csökkenése miatt

egyrészt csökken az export mennyisége (X_{FT} -ről X' -re, D terület) (mennyiségi hatás), másrészt a korábbi X' mennyiségért a korábbi P_{FT} helyett csak $P'-T$ határarat kap az exportőr (B terület). A nettó jóléti hatás a külföldet illetően így: $-B-D$. Ez nem más, mint a termelői többlet csökkenése.

Összegezve a jóléti változásokat ($B-C-B-D$) azt kapjuk, hogy a vámkivetés következtében a világ nettó jóléti veszteséget szenved el, amelynek mértéke a $-D-C$ területekkel egyezik meg.

1.2. A gazdasági integráció elmélete

Az integrációs elméletek középpontjában alapvetően három koncepció áll: kereskedelemteremtés, kereskedelemterelés és nem diszkriminatív, egyoldalú vámcsoökkentés. E koncepciókat jeleníti meg – meglehetősen leegyszerűsített formában – az 1. táblázat. A táblázat 1 kg marhahús költségét mutatja Magyarországon, Franciaországban és Új-Zélandban. (Az adatok csak a koncepciók levezetését, a szemléltetést segítik, azoknak semmi köze a valóságos költség- és árszponyokhoz.) 50%-os nem diszkriminatív (legnagyobb kedvezményes, LNK) vám mellett Magyarország fogyasztói számára a marhahús legolcsóbb forrása a hazai termelő. Amennyiben Magyarország és Franciaország vámuniót hoz létre, Franciaország lesz a legolcsóbb szállító. Magyarország így 10 millió kg marhahúson 1 millió forintot spórol. Ez a kereskedelemteremtés: a drága hazai termelésnek a partnerországból származó olcsóbb importtal történő helyettesítése.

1. táblázat: 1 kg marhahús költsége (Ft) 50%-os LNK vám mellett

	Magyarország	Franciaország	Új-Zéland
Egységköltség	90	80	70
HU ár 50%-os vám mellett	90	120	105
HU ár HU-francia vámunió esetén	90	80	105

Teljes költség a vámunió előtt: $90Ft \times 10$ millió kg = 9 millió forint

Teljes költség a vámunió után: $80Ft \times 10$ millió kg = 8 millió forint

Megtakarítás = 1 millió forint

A második táblázatban, a vaj esetén már más a helyzet, mivel alacsonyabb a kezdeti nem diszkriminatív vám. A vámunió előtt Új-Zéland a vaj legolcsóbb szállítója a magyar fogyasztók számára. A vámuniót követően azonban Franciaország válik a legolcsóbb szállítóvá. Ez a kereskedelemterelés: a korábbi olcsó (harmadik országból származó) import drágább, partnerországbeli importtal történő helyettesítése.

2. táblázat: 1 kg vaj költsége (Ft) 25%-os LNK vám mellett

	Magyarország	Franciaország	Új-Zéland
Egységköltség	90	80	70
HU ár 25%-os vám mellett	90	100	87,5
HU ár HU-francia vámunió esetén	90	80	87,5

Teljes költség a vámunió előtt: $70Ft \times 10$ millió kg = 7 millió forint

Teljes költség a vámunió után: $80\text{Ftx}10$ millió kg = 8 millió forint
 Veszteség = 1 millió forint

A 3. és a 4. táblázat annyiban tér el az 1. és második táblázattól, hogy, itt nem kerül sor vámunióra, hanem Magyarország nem diszkriminatív alapon 80%-os vámcsökkentést, azaz egyoldalú vámcsökkentést hajt végre.

3. táblázat: A marhahús költsége egyoldalú vámcsökkentés esetén

	Ft		
	Magyarország	Franciaország	Új-Zéland
Egységköltség	90	80	70
HU ár 50%-os vám mellett	90	120	105
HU ár 80%-os vámcsökkentés (10%-os vám) esetén	90	88	77

Teljes költség HU kormányának a vámcsökkentés előtt: $90\text{Ftx}10$ millió kg = 9 millió forint
 Teljes költség a vámcsökkentés után: $70\text{Ftx}10$ millió kg = 7 millió forint
 Megtakarítás = 2 millió forint

4. táblázat: A vaj költsége egyoldalú vámcsökkentés esetén

	Ft		
	Magyarország	Franciaország	Új-Zéland
Egységköltség	90	80	70
HU ár 25%-os vám mellett	90	100	87,5
HU ár 80%-os vámcsökkentés (5%-os vám) esetén	90	84	73,5

Teljes költség HU kormányának a vámcsökkentés előtt: $70\text{Ftx}10$ millió kg = 7 millió forint
 Teljes költség a vámcsökkentés után: $70\text{Ftx}10$ millió kg = 7 millió forint
 Megtakarítás = 0

A fenti egyszerű számítások alapján tehát Magyarország számára a vámuniónál sokkal gazdaságosabb az egyoldalú vámcsökkentés. (Egyoldalú vámcsökkentéssel összességében 2 millió Ft megtakarítás érhető el, szemben a vámunió zéró nettó eredményével.)

Az ehhez hasonló veszélyesen leegyszerűsített elemzések vezettek a vámunió elmélet igen kiterjedt irodalmához.

Valójában a gazdasági integrációk, különösen az EU hátterében gyakran politikai indokok húzódnak meg, még akkor is, ha az integráció népszerűsítése során az esetleges gazdasági nyereségekre helyezték a hangsúlyt. Bármilyen motiváció is van azonban az integráció mögött, mindenképpen vizsgálni szükséges a gazdasági hatások elemzése.

1.2.1. Alapkonceptiók

Kezdetben elfogadott volt az az elmélet, hogy ösztönözni kell a vámuniók létrehozását. Úgy tartották, hogy mivel a szabadkereskedelem maximalizálja a világ jólétét, és a vámunió egy lépés a szabadkereskedelem felé, a vámunió jólétnövelő hatású, még akkor is, ha nem maximalizálja azt. Bizonyára ez az oka annak, hogy a GATT-WTO XXIV. cikkelye a

nemzetközi diszkriminációt tiltó szabályok ellenére megengedi a vámuniók és szabadkereskedelmi övezetek létesítését.

Először Viner (1950) és Byé (1950) kérdőjelezte meg a fenti állítást. Véleményük szerint a vámunió nem tekinthető a szabadkereskedelem irányába tett lépésnek, mivel szabad kereskedelmet csak a tagállamok között biztosít, míg a kívülállókkal szemben protekcionista politikát képvisel. A szabad kereskedelemnek és a protekcionizmusnak az eredményeként két fontos hatás jelentkezik: a kereskedelemteremtés és/vagy a kereskedelemterelés. A kereskedelemteremtés a drága hazai termelésnek a partnerországból származó olcsóbb importtal történő helyettesítése, míg a kereskedelemterelés a korábbi olcsó (harmadik országból származó) import drágább, partnerországbeli importtal történő helyettesítése. Viner és Byé hangsúlyozták, hogy a kereskedelemteremtés hasznos, nem befolyásolja a világ többi részét, míg a kereskedelemterelés káros. E két hatás egymáshoz viszonyított nagysága dönti el, hogy támogatandó-e a vámunió. Fontos tehát, hogy megértsük e két hatás lényegét.

Modell feltevéseink a következők:

- Tökéletes verseny az output és input piacon egyaránt;
- Az erőforrás teljes kihasználása;
- Költségmentes alkalmazkodás;
- Tökéletes nemzeti tényező-mobilitás, nemzetközi szinten viszont teljes immobilitás;
- Az árakat a költségek határozzák meg;
- Három ország: H, a hazai ország, P a partner ország és RoW a világ többi része (legalacsonyabb költségű szállító);
- A vámelmélet egyéb hagyományos feltevései.

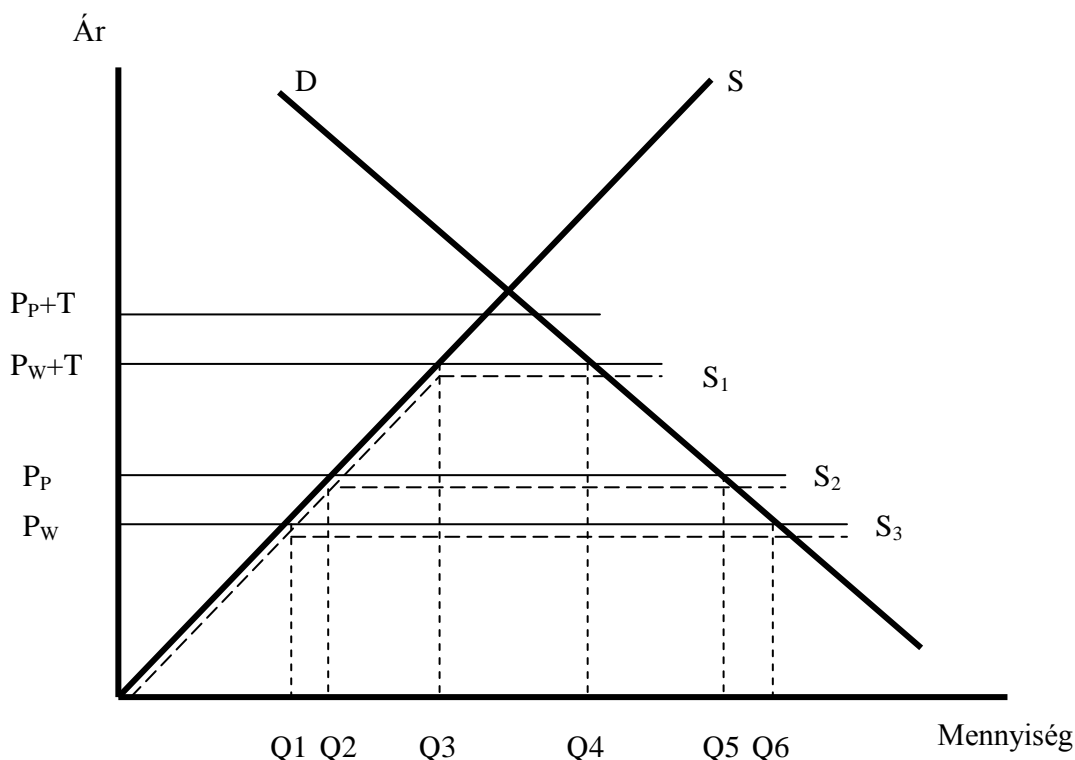
Diszkriminatív (preferenciális) liberalizáció kis ország esetén

A két koncepció egy egyszerű diagram segítségével ábrázolható (1.9. ábra). A preferenciális megállapodás, vámunió hatásainak az elemzését az egyszerűbb, kis országot feltételező esettel kezdjük. (Ekkor a hazai ország kereskedelempolitikája az ország méreténél fogva nincs hatással a partnerek ár- és kereskedelmi viszonyaira.)

Szabadkereskedelmi viszonyok mellett a partner ország terméke P_P , a világpiacról származó termékek pedig P_W áron juthatnak be a hazai ország piacára. Szabadkereskedelmi körülmények között a legalacsonyabb importár (P_W) határozza meg a hazai árat. Ilyen alacsony ár mellett viszonylag kicsi a hazai termelés és fogyasztás.

Amennyiben a hazai ország T nagyságú nem diszkriminatív vámot alkalmaz az importra, S_1 lesz az effektív kínálati görbe. Q_3 mennyiségig a saját kínálati görbéje, azt követően pedig a világ vámmal korrigált kínálata. A hazai ár így $P_W + T$, amely mellett a hazai termelés Q_3 , a hazai fogyasztás Q_4 , az import pedig $Q_4 - Q_3$. A hazai ország $P_W \times (Q_4 - Q_3)$ összeget fizet az importért, ami a fogyasztó számára $(P_W + T) \times (Q_4 - Q_3)$. A különbség a H ország kormányánál jelentkező vámból adódik. Ez az összeg tehát a hazai fogyasztók által a kormánynak fizetett összeg. (A mennyiségi hatásokat az 5. táblázat foglalja össze.)

1.9 ábra: A diszkriminatív liberalizáció ár- és mennyiségi hatásai (kis ország esetén)

5. táblázat: Ár- és mennyiségi hatások diszkriminatív liberalizáció esetén

	Hazai ár	Termelés	Fogyasztás	Import	Határár
T vám kivetése után	P_{W+T}	Q_3	Q_4	$Q_4 - Q_3$	P_W
	v	v	v	v	=
Vámunió az alacsonyabb költségű szállítóval (W)	P_W	Q_1	Q_6	$Q_6 - Q_1$	P_W
	^	^	v	v	^
Vámunió a magasabb költségű szállítóval (P)	P_P	Q_2	Q_5	$Q_5 - Q_2$	P_P

Megjegyzés: v – csökkenés az előző esethez képest; ^ – növekedés az előző esethez képest.

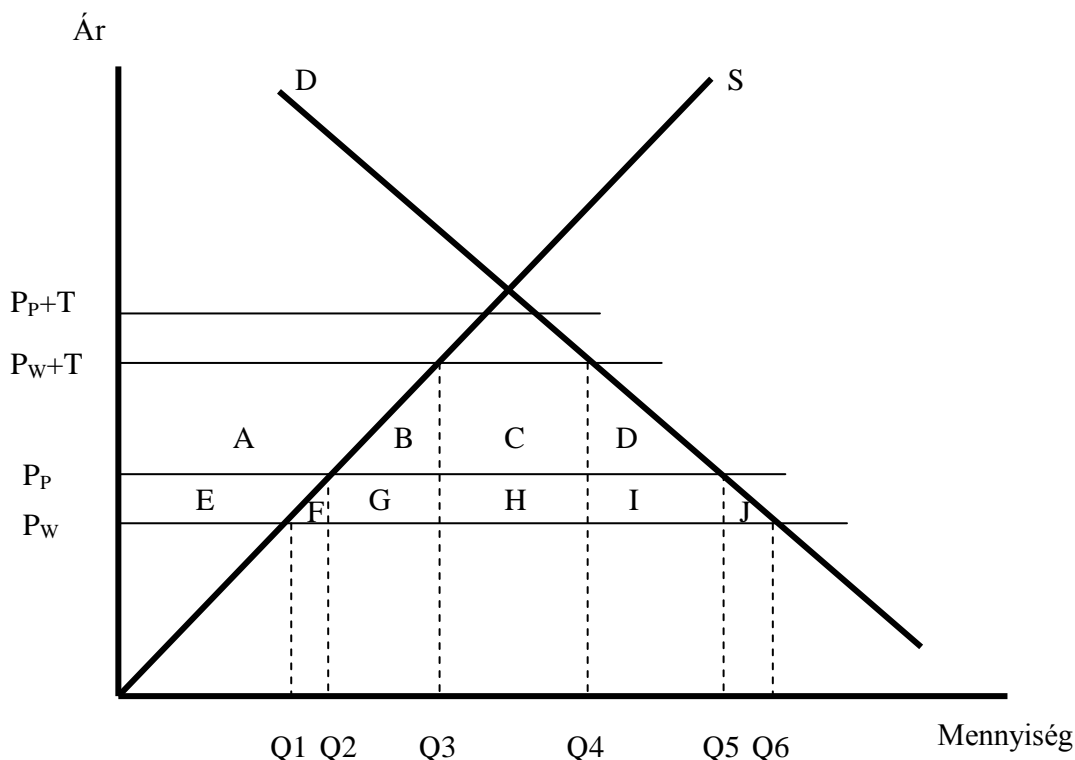
Amennyiben *H* és *RoW* vámunióra lép (azaz a hazai ország a legalacsonyabb költségű szállítóval lép vámunióra, az arra vonatkozó vámot törli el), visszaáll a szabadkereskedelmi helyzet. A hazai piaci ár P_{W+T} -ről P_W -re csökken. Ennek hatására a hazai termelés csökken, a fogyasztás és az import nő. A szabadkereskedelem tehát kétségkívül ideális helyzet, hiszen egyrészt kereskedelemteremtésre került sor ($Q_3 - Q_1$ drágább hazai termelést olcsóbb világpiaci importtal helyettesítettek), másrészt az alacsonyabb hazai ár miatt megnőtt a fogyasztás.

Amennyiben azonban a vámunió a hazai és a partner ország (azaz a drágább külföldi szállító) között jön létre, a vám csak a tagállamok között szűnik meg, a világ többi részéből származó importra továbbra is kivetik. Az effektív kínálati görbe ebben az esetben S_2 . A hazai ár P_P , a hazai termelés Q_2 , a fogyasztás Q_5 , az import $Q_5 - Q_2$. Ez az import már a partner országból, tehát a világpiacinál drágább exportortól érkezik. Így bár a drágább hazai termelés egy részét

olcsóbb importtal helyettesítik, de nem a legolcsóbbal. Ez a szabadkereskedelmi helyzethez képest kereskedelemterelés.

A jóléti hatások a fogyasztói és termelői többletek segítségével vizsgálhatóak. A két vámunió jóléti hatásait a 1.10. ábra és a 6. táblázat segítségével foglaljuk össze. A liberalizáció következtében mindkét esetben csökken a hazai ár, így a fogyasztói többlet az első esetben $A+B+C+D+E+F+G+H+I+J$, a második esetben pedig $A+B+C+D$ területtel nő. A növekmény egy része az alacsonyabb ár miatt növekvő fogyasztással (mennyiségi hatás), másrészt a kiinduló Q_4 mennyiségért fizetett alacsonyabb árral (árhatás) magyarázható. Az alacsonyabb hazai ár következtében a termelői többlet az első esetben az $A+E$, a második esetben (a kisebb mértékű árcsökkenés miatt) pedig csak az A területtel csökken. A változás egy része itt is mennyiségi, másik része pedig árhatással magyarázható. A vámunió mindkét esetben úgy változtatja meg a költség-ár viszonyokat, hogy a liberalizáció előnyeit nem élvező szállítótól nem érdemes importálni, a kormányzatnál tehát nem keletkezik vámbevétel. A költségvetési veszteség mértéke így mindkét esetben $C+H$. A jóléti hatásokat összegezve azt kapjuk, hogy az első esetben (vámunió a legolcsóbb szállítóval) a vámunió egyértelműen pozitív, hiszen nettó jóléti nyereséget eredményez $(B+D+F+G+I+J)$. A második esetben a nettó hatás a $B+D-H$ területtel egyenlő.

1.10 ábra: A diszkriminatív liberalizáció jóléti hatásai (kis ország esetén)

Nyilvánvaló, hogy a H kereskedelemterelés, míg a $B+D$ terület kereskedelemteremtés². Gazdasági szempontból a kereskedelemteremtés kívánatos, míg a kereskedelemterelés nem kívánatos jelenség. Viner és Byé tehát arra a következtetésre jutott, hogy e két hatás relatív

² Johnson 1974. évi definíciója alapján, és figyelmen kívül hagyjuk azokat az irodalmakat, amelyek szerint a kereskedelemterelő vámunió is lehet jólétet növelő (pl.: Gehrels, 1956-57; Lipsey, 1960 és Bhagwati, 1971).

ereje határozza meg, hogy hasznos vagy sem a vámunió. Meg kell említeni, hogy a nyereségek és a veszteségek mértéke függ a hazai (S_H) és partner kínálat, valamint a hazai fogyasztás (D_H) ár rugalmasságától, illetve a világ és a partner kínálat költségeltérésétől.

6. táblázat: A diszkriminatív liberalizáció jóléti hatásai (kis ország esetén)

	Fogyasztói többlet	Termelői többlet	Költségvetés	Nettó hatás
Vámunió az alacsonyabb költségű szállítóval (W)	$A+B+C+D+E++F+G+H+I+J$	$-A-E$	$-C-H$	$B+D+F++G+I+J$
Vámunió a magasabb költségű szállítóval (P)	$A+B+C+D$	$-A$	$-C-H$	$B+D-H$

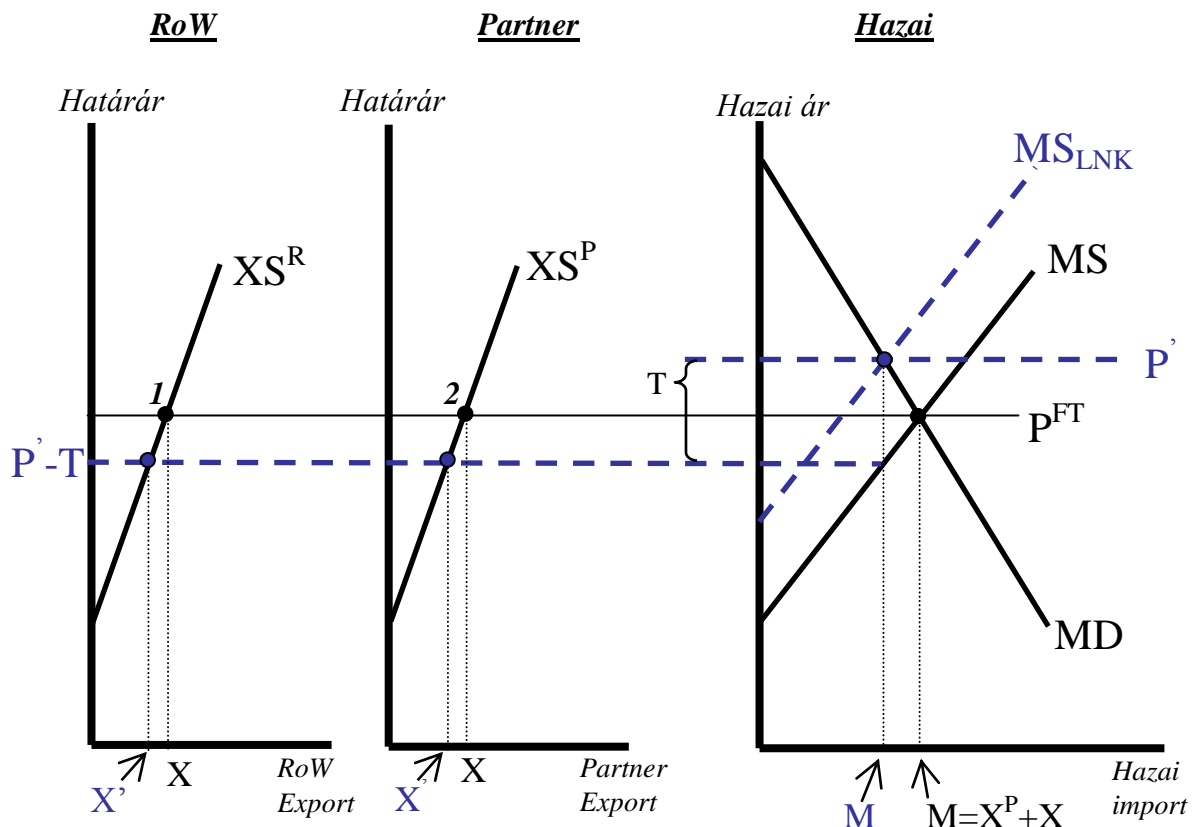
Diszkriminatív (preferenciális) liberalizáció nagy ország esetén

Nagy ország esetén szoros kapcsolat áll fenn az import mennyisége és az import ára között. Ezért ekkor nem elég csak a hazai ország keresleti-kínálati viszonyainak az elemzése, vizsgálni szükséges a partnerekre gyakorolt hatásokat is. Ehhez szükségünk lesz a már korábban tárgyalt import keresleti (MD) és –kínálati (MS) görbékre.

Kiindulásként feltételezzünk szabadkereskedelmet! A hatások könnyebb összehasonlíthatósága érdekében feltételezzük továbbá, hogy az import fele-fele arányban érkezik a partner országból (P), valamint a világ többi részéről (rest of the world, RoW). Ekkor az importkínálat (MS) a két exportkínálati görbe (XS_P és XS_R) horizontális összegeként adódik. Az MD-MS görbék metszéspontja meghatározza a hazai árat (P_{FT}), illetve az ahhoz tartozó M import mennyiséget. Szabadkereskedelem esetén a hazai ár és a határár megegyezik.

Amennyiben a hazai ország úgy dönt, hogy T nagyságú, nem diszkriminatív (LNK) vámot alkalmaz, az MS görbe az LNK vám nagyságával (T) eltolódik (MS_{LNK}), hiszen T-vel magasabb hazai ár szükséges ahhoz, hogy az importkínálat a vám kivétele után változatlan maradjon (1.11. ábra). Az új egyensúlyi hazai ár P' , a hozzá tartozó importszint pedig M' lesz. A vámkivetést követően a határár $P'-T$ -re módosul, amely mellett mindkét szállító kínálata csökken (X').

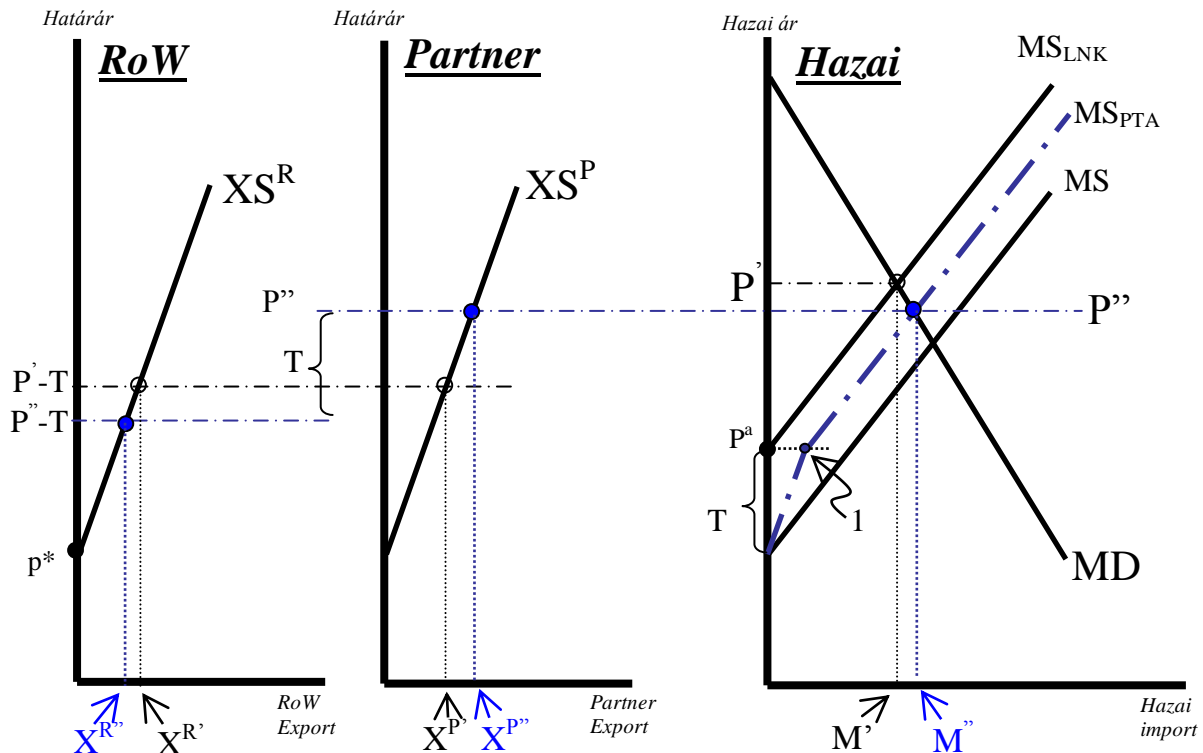
1.11. ábra: Nem diszkriminatív (LNK) vám kivetése

Diszkriminatív, egyoldalú liberalizáció esetén a hazai ország csak a partner országra vonatkozóan törli el a T vámot, a világ többi részéről származó importra továbbra is kiveteli (1.12. ábra). Az egyoldalú liberalizáció ellenére az MS továbbra is felfelé tolódik (MS_{PTA}), de nem olyan mértékben, mint az előző esetben, hiszen a vám már csak az import felére vonatkozik. A kiinduló szimmetria feltevése következtében az új MS félúton lesz a szabadkereskedelmi és a nem diszkriminatív vám mellett kapott importkínálati görbe között. Az új egyensúlyi ár P'' , a hozzá tartozó import mennyiség pedig M'' lesz.

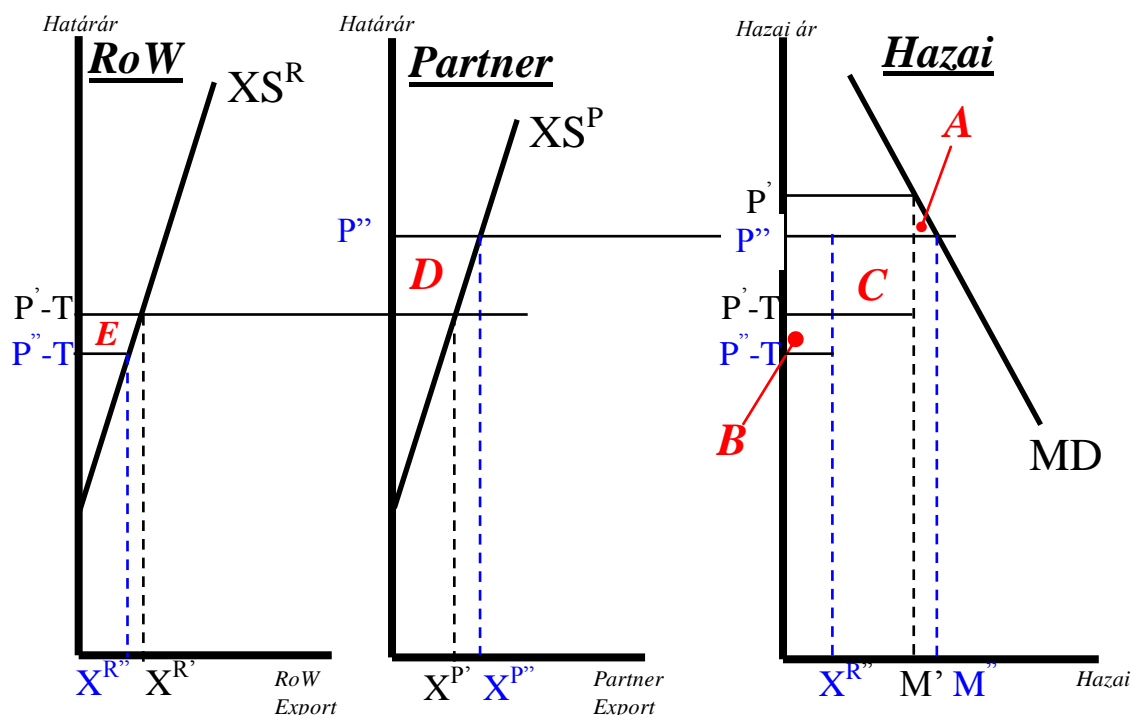
A partner országból származó importra nem vetnek ki a vámot, ezért esetükben a határár megegyezik a hazai árral (P''). A partner ország számára így a határár $P'-T$ -ről P'' -re, az exportkínálat pedig $X_{P''}$ -re nőtt. Mivel a hazai ár a diszkriminatív liberalizáció következtében P' -ről P'' -re csökken, a világ többi része számára a határár $P''-T$ -re csökken. Az alacsonyabb ár az exportkínálat csökkenésével jár ($X_{R''}$). A korábbi RoW kínálat egy részét most a partner elégíti ki (kereskelemterelés). Mint az az ábrán is látszik, a partner kínálata nagyobb mértékben nő, mint amilyen mértékben a RoW kínálat csökken, így az importkínálat (MS'') összességében nő (kereskelemteremtés). RoW kínálata a P_a árig nulla, hiszen a RoW számára ekkor a határár saját egyensúlyi ára (P^*) alatt alakul. A P^*+T tartományban (amíg a hazai ár el nem éri a P_a szintet) ezért csak a partner ország szállít. Az MS görbe meredeksége csak a P_a ár után (1) áll helyre.

1.12. ábra: Diszkriminatív, egyoldalú liberalizáció

A diszkriminatív liberalizáció jóléti hatásait a 1.13. ábra foglalja össze. Miközben a hazai ár P_1 -ről P'' -re csökken, az importkínálat M'' - M' mennyiséggel nő, ami a hazai jólétet az A területtel növeli. Az árcsökkenés következtében RoW számára csökken a határár, így az onnan érkező X_R'' importért kevesebbet kell fizetni (B). Az $M' - X_R''$ mennyiség import költsége $(M' - X_R'') \times (P' - T)$ volt, a liberalizációt követően ugyanennek a mennyiségnek a költsége $(M' - X_R'') \times P''$, ezért az importért tehát többet kell fizetni. A hazai ország esetében a nettó jóléti változást ezért az A+B-C területek egymáshoz viszonyított nagysága mutatja. A nettó jóléti hatás tehát ismét bizonytalan. A partner ország esetében a liberalizáció következtében a határár $P' - T$ -ről P'' -re nőtt, tehát a korábbi X_P^* exportmennyiségért magasabb árat kap (határár-hatás), másrészt, a magasabb árra a kínálat növelésével reagált (mennyiségi hatás). A nettó jóléti változást a D terület jelzi. A RoW esetében a határár $P' - T$ -ről P'' -re csökkent, így az exportot csak alacsonyabb áron tudja realizálni, másrészt, az alacsonyabb árra a kínálat csökkentésével reagál (mennyiségi hatás). A nettó jólét csökkenését az E terület mutatja.

1.13. ábra: A diszkriminatív liberalizáció jóléti hatásai

1.3. További elméletek

A Cooper-Massell kritika

Viner és Byé megállapítását Cooper és Massell (1965a) kérdőjelezte meg. Véleményük szerint az ár csökkenésénél két lépést kell követni. Először van egy általános (nem diszkriminatív) vámcsökkentés, ami a korábbival azonos uniós árat, termelést, fogyasztást és importterhet eredményez, majd a vámunió erről az új árról indul. E két lépés eredményeként továbbra is van kereskedelemteremtés ($e+f$), a kereskedelemterelésből származó veszteség (b) azonban nem jelentkezik, hiszen H ország számára az új kínálati görbe biztosítja, hogy az import továbbra is RoW -ból jön, a költség mellett. Ráadásul, a kereskedelemteremtés keretében jelentkező új import költsége is kevesebb, ami többletnyereséget eredményez. Cooper és Massell ezek után arra a következtetésre jutott, hogy az egyoldalú vámcsökkentés előnyösebb a vámuniónál. E kritikát Wonnacott és Wonnacott (1981) támadta meg, az ő pozíciójukat pedig El-Agraa és Jones (2000a, b) kérdőjelezte meg. El-Agraa (2002a) azonban rámutatott, hogy megállapításuk érvényes lehet, ha a WTO XXIV. Cikkelyének szabályait is beépítjük az elemzésbe.

Johnson magán- és társadalmi költségek és előnyök elemzésén alapuló elmélete

Nem sokkal a Cooper-Massell kritikát követően jött két egymástól független, de némileg hasonló elmélet. Az első magától Coopertől és Masseltől (1965b) származott. Elméletük lényege, hogy két ország együttműködve jobb eredményeket tud elérni, mint ha egymástól elszigetelten tevékenykednek. A másik elmélet Johnstontól (1965b) származik. Ez az elmélet politikai gazdaságtani keretek között elvégzett magán- és társadalmi költségek és előnyök

elemzésére épül. Mindkét elméletben megtalálható a közjószág. Cooper és Massell esetében gyakorlati, míg Johnson esetében elméleti szinten jelentkezik a fogalom. E könyv csak a Johnson megközelítést tárgyalja.

Johnson módszere négy fő feltevésen alapul:

1. A kormányok a vámokkal bizonyos nem gazdasági (politikai stb.) célokat akarnak elérni.
2. A kormányzati tevékenység célja, hogy ellensúlyozza a magán- és társadalmi költségek különbségét. E tevékenységek ezért racionálisak.
3. A kormányzati politika a választói igényekre adott racionális válasz.
4. Az országok az ipari termelést részesítik előnyben.

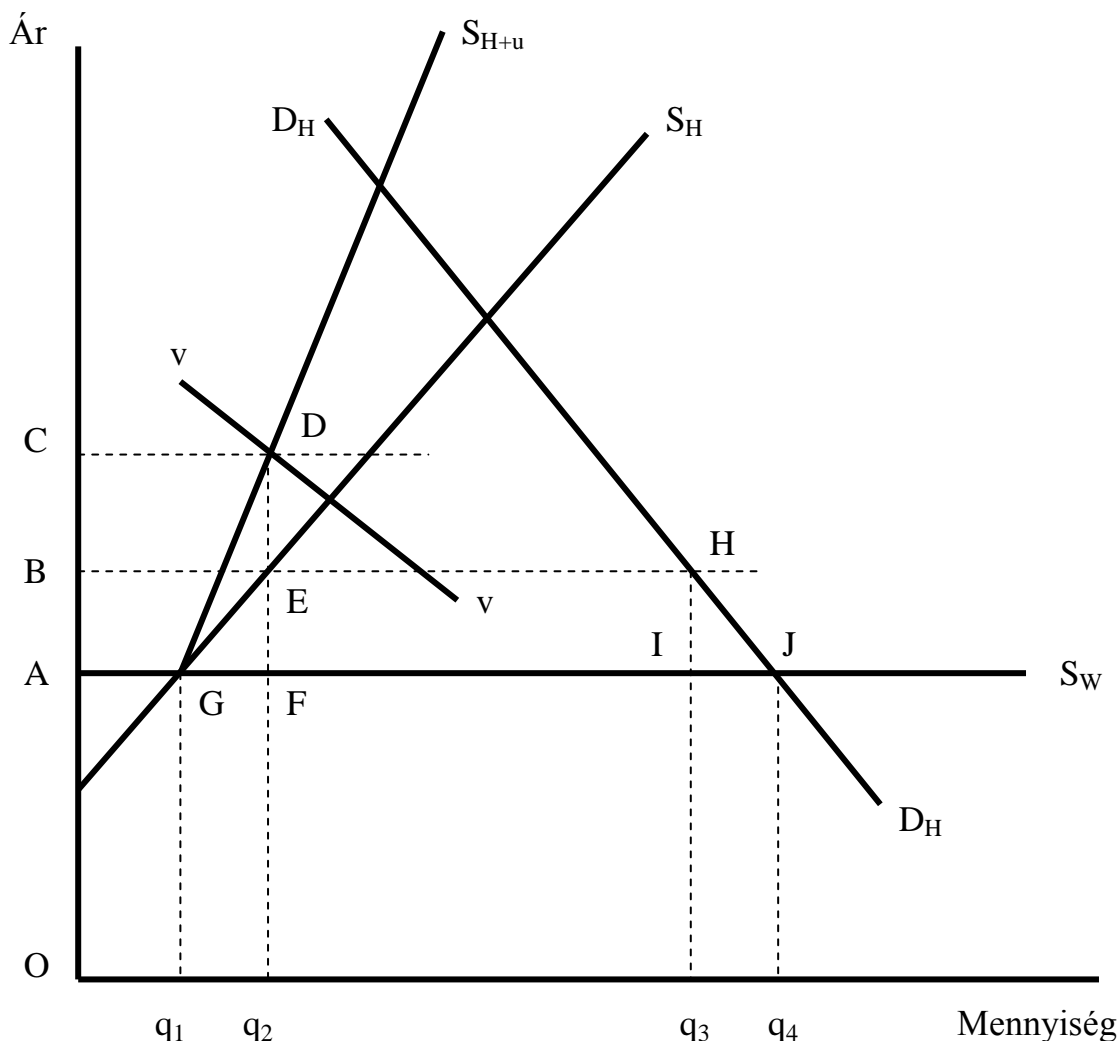
E feltevések mellett Johnson különbséget tesz a magán- és társadalmi fogyasztási cikkek, valamint a reáljövedelem (a magán- és társadalmi fogyasztás által nyert hasznosság, ahol a fogyasztás a tervezett fogyasztási és beruházási költségek összege) és a reáltermék (a kisajátítható termékek és szolgáltatások teljes termelése) között.

E feltevéseknek fontos hatásai vannak. Először is, a politikai pártok versengése arra készteti a kormányzatot, hogy olyan politikákat alkalmazzanak, amelyek mind a magán, mind a kollektív fogyasztású jószágok esetében maximalizálják a fogyasztói elégedettséget. A megelégedettség akkor maximális, ha az egységnyi erőforrásra jutó hasznosság bármely termékre vonatkozóan azonos. Másodsorban, az ipari termelés kollektív preferenciája azt jelenti, hogy a fogyasztók az ipari termelést (és foglalkoztatást) a szabadkereskedelmi szint fölé kívánják emelni.

E politika alapvetően vámok segítségével valósítható meg, hiszen a GATT-WTO szabályok (az ipari termékek esetében) tiltják az exporttámogatást. A protekcionizmus szintje addig emelhető, amíg a hazai ipari tevékenység kollektív fogyasztásából származó határhaszon értéke meg nem egyezik a védett ipari termelés (magán) többlet-határköltségével. A védett ipari termelés többlet határköltsége két tényezőből tevődik össze: a termelés és a (magán)fogyasztás határköltségéből. A (magán)fogyasztás határköltsége a fogyasztás csökkenése miatt a fogyasztói többletben bekövetkező veszteséggel egyenlő. A fogyasztás csökkenését a vám következtében megemelkedő hazai ár okozza, ami ugyanakkor ösztönzőleg hat a hazai termelésre. Mindez a vámok mértékétől, valamint a kereslet és a kínálat árrugalmasságától függ.

Egyensúly esetén a védett termelés határköltsége az ipari termelés preferenciájának határértékét méri. Ezt mutatja az 1.14. ábra, ahol S_W a világpiaci ár melletti világpiaci kínálati görbe; D_H az állandó hasznosságú keresleti görbe (szabadkereskedelmi magán hasznossági szint mellett); S_H a hazai kínálati görbe; S_{H+u} a védett ipari termelés-magán határköltség-görbéje (beleértve a magánfogyasztás többletköltségét is). FE a határköltség első összetevője, amit a vámkivetés (AB) melletti hazai termelésnek a szabadkereskedelemhez viszonyított határköltség többlete határoz meg. A $GED (=IHJ)$ terület a másik összetevő, ami a vámkivetés miatti fogyasztói többlet csökkenést mutatja. Az, hogy a vv mennyivel van S_W fölött, az ipari termelés kollektív fogyasztásának a határértékét, a vv pedig az ipari termelés preferenciáját mutatja, aminél csökkenő határhasznnot feltételezünk.

1.14. ábra: Az ipari termelés preferenciájának határértéke

A reáljövedelem maximuma a vv és S_{H+u} metszéspontjánál van. Ekkor AB/OA vámról van szükség ahhoz, hogy az ipari termelés Oq_1 -ről Oq_2 -re nőjön, és az ipari termelés határpreferenciája v . Minél magasabb a v értéke, annál magasabb a vám, és a protekcionizmus mértéke annál nagyobb, minél kevésbé versenyképes a hazai ipar a külföldi termékekkel. Fontos az is, hogy egyensúly esetén a kormányzat a reáljövedelmet és nem a reálterméket maximalizálja: a reáljövedelem maximalizálásával szükségszerűen háttérbe szorul a reáltermék, mivel csak így tudnak eleget tenni az ipari termék kollektív fogyasztási preferenciájának. Ez az elemzés nem korlátozódik a nettó importőr országokra. Ugyanígy alkalmazható nettó exportőr országokra is, részletesen ld. El-Agraa, 1984b.

A fenti modell segít megmagyarázni Johnson feltevéseinek a jelentőségét. Nem foglalkozik azonban a vámunió kérdésével. Ahhoz, hogy a modellt vámuniókra alkalmazzuk, módosítani kell néhány feltevést. Tegyük fel, hogy az ipari termelés nem aggregátum, hanem különböző termékekről van szó, amelyeket illetően az egyes országok komparatív előnye eltérő. Az egyes országok esetében tehát eltérő mértékű az ipari termékek nem ipari termékekkel szembeni komparatív előnye. Így egyetlen ország sem rendelkezik monopolerővel (nincsenek meg az optimális vám feltételei), és nem alkalmazható exporttámogatás (GATT-WTO).

Az ipari termelés változatossága lehetővé teszi, hogy az egyes országok importőrei és exportőrei is legyenek az ipari termékeknek. E tény, valamint az ipari termelés preferenciája arra motiválja az érintett országokat, hogy alkalmazzanak bizonyos fokú protekcionizmust. A harmadik feltevés következtében az érintett országok csak akkor tudnak eleget tenni az ipari termelés preferenciájának, ha az importált termékek hazai termelőit (az importtal versenyző hazai iparágakat) védi. Az egyensúly feltétele tehát ugyanaz marad: $v_v = S_{H+u}$. A feltételt azonban módosul, mert S_{H+u} némileg eltérő. Az importtal versenyző iparágak védelme miatt csökken mind az ipar, mind a nem ipari termékek exportja (a fizetési mérleg miatt). Éppen ezért a teljes ipari termelés egységnyi növelése érdekében a védett ipari termelést több mint egy egységgel kell növelni, csak így kompenzálható a kieső ipari export. Az importtal versenyző iparágak védelme a növekvő termelési költségek révén csökkenti az ipari termékek exportját (tökéletes tényező mobilitást feltételezve). Minél erősebb ez a hatás, ceteris paribus annál magasabb az ipari termelés határköltség többlete. Az pedig annál nagyobb, minél nagyobb az ipari szektor aránya a nem ipari szektorhoz képest, valamint minél nagyobb a védett ipari szektor az exportáló ipari szektorhoz képest.

Amennyiben a világon csak két ország van, akkor az egyik szükség szerűen az ipari termékek nettó exportőre, a másik pedig nettó importőre. A fizetési egyenleg kiegyenlítése nem ipari termékekkel történik. A kölcsönös vámcsökkentésből származó előny ezért mindkét ország esetében az ipari termékek exportjának a növelése révén realizálható. Egy ország saját vámjainak csökkentése ezért veszteség forrása, ami csak a másik ország vámcsökkentésével kompenzálható.

Mi a helyzet akkor, ha kettőnél több ország van? Amennyiben a kölcsönös vámcsökkentésre LNK alapon kerül sor, akkor a saját vámok csökkentésének hatására megnő a többi országból származó import. A diszkriminatív vámcsökkentés ehhez képest két előnnyel is járhat. Először is, a harmadik országból származó import elterelése révén az érintett ország úgy ajánlhatja fel a partner országnak az export növelését, hogy közben saját ipari termelését nem éri veszteség. Amikor a kereskedelemterelés lehetősége kimerül, akkor a partner országból származó export növekménye pontosan megegyezik a hazai termelés csökkenésével (kereskedelemteremtés). A kölcsönös diszkriminatív vámcsökkentés ezért mindkét partnernek kevesebbe kerül (hazai termelés csökkenése tekintetében), mint a nem diszkriminatív vámcsökkentés. Ugyanakkor a preferenciális vámcsökkentés többletköltséget ró a vámot csökkentő országra: a partnerországból származó import világpiaci kínálatához viszonyított többletköltségét.

Az elemzés fő következtetései a következők:

- A kereskedelemteremtés és a kereskedelemterelés egyaránt okoz nyereséget a vámunió országai számára.
- A preferenciát nyújtó ország számára a kereskedelemterelés előnyösebb, mint a kereskedelemterelés, mivel ekkor nem éri veszteség a hazai termelést.
- A méretgazdaságossági határok miatt a kereskedelemteremtés és a kereskedelemterelés egyaránt javíthatja a hatékonyságot.

Dinamikus hatások

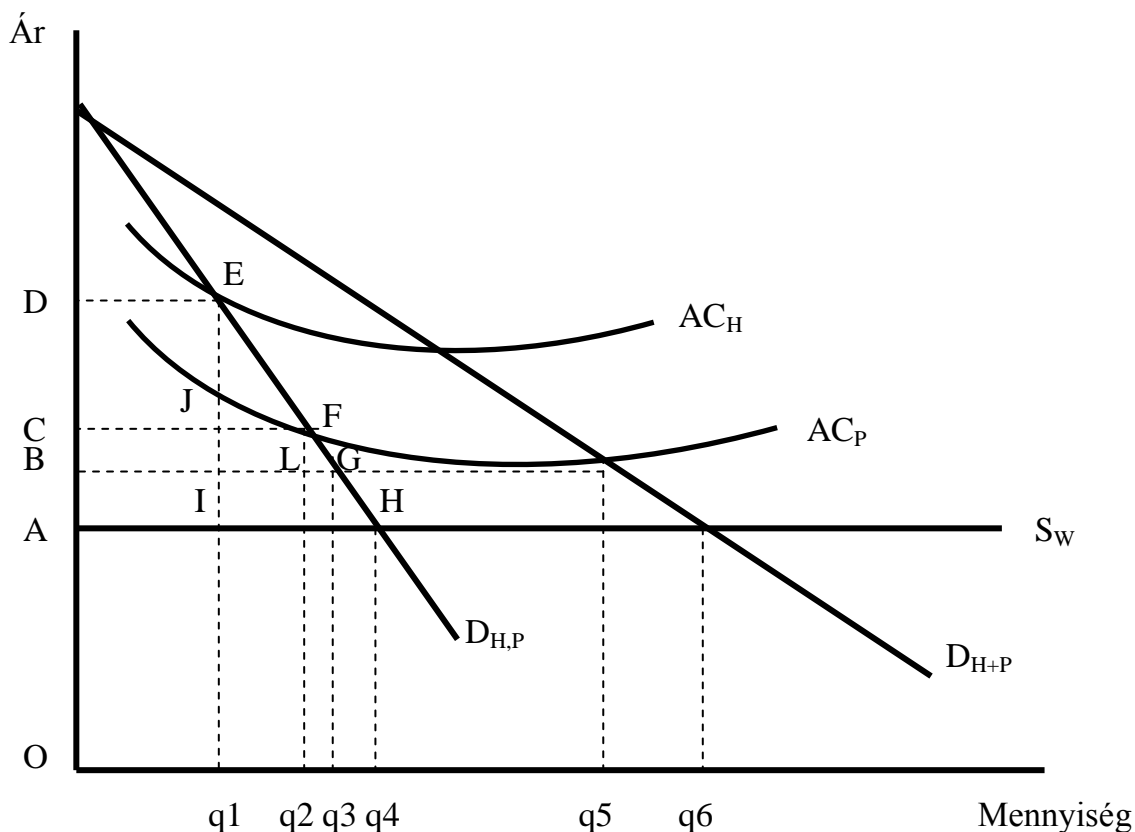
Az úgynevezett dinamikus hatások (Balassa, 1961) azoknak a tényezőknek az összefoglaló neve, amelyek révén a gazdasági integráció hatással lehet a résztvevő országok GNP növekedési rátájára. E tényezők a következők.

1. Az integráció előtt az optimális kapacitásuk alatt működő vállalatok és iparágak kihasználhatják a megnövekedett piacokból adódó méretgazdaságossági előnyöket.
2. A vállalaton és az iparágon kívüli gazdasági hatások következtében (economies external to the firm) csökkenhetnek a specifikus és az általános költségek.
3. Polarizációs hatás. A kereskedelemteremtésből származó előnyök regionális koncentrációja, vagy egy-egy terület tényező vonzási képességének a növekedése.
4. A reálberuházások elhelyezkedése és mennyisége.
5. A növekvő verseny és a bizonytalanság szintjében bekövetkező változás miatt az integráció hatást gyakorol a gazdasági hatékonyságra és a kereskedelmi tranzakciók lebonyolítására.

A dinamikus hatások tehát különböző, egymástól teljesen eltérő jelenségeket ölelnek fel. A méretgazdasági előnyök kivételével a lehetséges előnyök különösen hosszú távúak, és nem igazán kezelhetők ortodox elemzési keretek között.

Elemezhető azonban a méretgazdaságosság. A 1.15. ábrán bemutatott, erősen leegyszerűsített modellben, ahol a méretgazdaságosság iparágon belüli tényező, könnyen érzékeltethetőek a hatások. (A modell nagyon korlátozó feltevésekkel él, pl.: H és P hasonló. $D_{H,P}$ a termék (azonos) keresleti görbéje H és P országban, D_{H+P} pedig az együttes keresleti görbe. S_W a világ kínálati görbéje; AC_H és AC_P az adott termék átlagköltség görbéje az érintett országokban. W , a termék leghatékonyabb szállítója, átlagköltsége konstans. A legjobb politika a szabadkereskedelem. Ekkor az ár OA , amely ár mellett a fogyasztást teljes egészében az import (mindkét országban Oq_4 , összesen Oq_6) fedezi.

1.15. ábra: Belső méretgazdaságosság

Amennyiben H és P vámot vet ki, annak egyetlen oka az lehet, hogy a költségek magán- és társadalmi értéke között korrigálatlan torzítás van (ld.: Jones, 1979; El-Agraa és Jones, 1981). A legjobb vám, amit kivethetnek, az a Corden-féle (1972a) „méretre szabott” vám, ami addig a pontig ösztönzi a hazai termelést, amíg az éppen kielégíti a hazai keresletet, és nem keletkezik monopolprofit. H és P esetében ez a vám AD és AC , amely mellett a hazai termelés Oq_1 és Oq_2 .

Amennyiben H és P vámuniót alkot, akkor P , mint az olcsóbb szállító állítja elő a teljes uniós outputot (Oq_5) OB áron. Így H és P országban egyaránt Oq_3 mennyiséggel nő a fogyasztás. H nyeresége a BDEG terület, P nyeresége pedig BCFG. A nyereség egy része (H esetében BDEI, P esetében pedig BCFL) költségcsökkenéséből származik. P országban (a többlettermelés miatt) termelési nyereség, H -ban pedig termelési veszteség keletkezik a kieső termelés miatt.

Az, hogy a méretgazdaságosság szempontjából indokolt-e vagy sem a vámunió létrehozása, az annak a függvénye, hogy a nettó hatás nyereség vagy veszteség. (Ebben a példában P nyer, H pedig veszít, mivel a kieső termelés vesztesége nagyobb, mint a fogyasztói nyereség.)

Cserearány hatások

Az eddig elemzések kiinduló feltevése volt, hogy a vámunió létrehozása nincs hatással a cserearányokra (t/t). Ez maga után vonja azt a feltevést, hogy a vizsgált országok túl kicsik ahhoz, hogy értékelhető hatást gyakoroljanak a világgazdaságra. Az EU, és a hozzá hasonló csoportok esetén azonban elég valószínű ez a feltevés. A vámunió cserearányokra gyakorolt hatásainak az elemzése annyira bonyolult, hogy egyelőre meggyőző modell sem született ezen a téren. A kérdés mélyebb kifejtését ld. Mundell (1964), Arndt (1968, 1969) és Wonnacott és Wonnacott (1981) műveiben.

1.4. Vámunió vs. szabadkereskedelmi övezet

A bemutatott elemzések során gyakorlatilag figyelmen kívül hagytuk a vámunió és a szabadkereskedelmi övezet közötti különbségeket. Számos kérdést felvet azonban a szabadkereskedelmi övezet tagállamainak az a képessége, hogy a kívülálló országokkal szemben önálló kereskedelempolitikát folytathatnak. Balasa (1961) szerint a szabadkereskedelmi övezet a kereskedelem, a termelés és a beruházás torzulását okozhatja. A kereskedelem torzulására akkor kerül sor, amikor a világ többi részéből származó import (legolcsóbb szállító) az alacsonyabb vámot alkalmazó országon keresztül érkezik, feltéve, hogy az így felmerülő szállítási és adminisztratív költségek nem nagyobbak, mint a vámeltérésből adódó nyereség. Termelési és beruházási torzulásokra azoknál a termékeknél kerül sor, amelyek előállításához jelentős mennyiségű külső nyersanyagra van szükség. A vámeltérés ebben az esetben torzíthatja a hazai nyersanyagok tényleges komparatív előnyét, és ezen keresztül az erőforrás-allokációt. (Bővebben ld.: El-Agraa és Jones (1981, 3. fejezet); El-Agraa (1984b, 1989a).)

Amennyiben torzul a kereskedelem, akkor a szabadkereskedelmi övezet előbb-utóbb valójában vámunióvá alakul, amelyben a közös külső vám a legalacsonyabb tagállami vámmal egyezik meg. Ez nyilvánvalóan a világ számára is előnyös (ld. Curzon Price, 1974). A legtöbb szabadkereskedelmi övezet azonban inkább származási szabályokat alkalmaz, így csak a tagállamokból származó termékek a vámmentesek.

1.5. A gazdasági integráció hatásainak mérése

A gazdasági integrációk hatásainak az elemzésével kapcsolatban általában a következő kérdések merülnek fel. Hogyan befolyásolta az integráció az erőforrás-allokációt? Nettó hatásként kereskedelemteremtés vagy kereskedelemterelés jelentkezett? Hogyan változott a tagállamok gazdasági jóléte? Mennyire voltak jelentősek a hosszabb távú, dinamikus hatások? Hatással volt-e az integráció a gazdasági növekedésre? Sértette-e az integráció a világ többi részének az érdekeit? A kutatók minden ilyen kérdés megválaszolásakor ugyanazzal a közös problémával szembesülnek: egyszerűen nem tudják, mi történt volna, ha nem jön létre az integráció. Az integráció pontos hatásai ezért soha sem mutathatóak ki. Minden erre irányuló kísérletet óvatosan kell fogadni, s az eredményeket csak a változás irányának és nagyságrendjének a becsléseként értelmezhetjük.

A gazdasági integráció számos hatása jelentkezhethet az érintett országokban és a világ többi részén egyaránt. Ezek közül kiemelhető a következő hatások:

- Kereskedelmi hatások;
- Jövedelmi hatások;
- Fizetési mérleg hatások;
- Gazdasági növekedés.

A szabadkereskedelmi övezetek és a vámunió ortodox elmélete alapvetően azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy milyen hatással van az integráció a kereskedelemre. Az alapelméletek – mint azt korábban láttuk – két fő hatást különböztetnek meg: a kereskedelemteremtést és a kereskedelemterelést. A *kereskedelemteremtés* a magas költségű hazai termék helyettesítése az alacsonyabb költségű partnerországi termékkel. Ez javítja a globális erőforrás elosztást, így a szabadkereskedelem irányába tett lépésnek tekinthető. A *kereskedelemterelés* esetén ugyanakkor az alacsonyabb költségű kívülálló országból származó import helyettesítésére kerül sor, drágább tagállami termékekkel. Ez az alkalmazott vám diszkriminatív jellegéből adódik. Ekkor a globális erőforrás allokáció romlik, protekcionizmusról beszélhetünk.

A gazdasági integráció hatásainak az elemzése ex ante és ex post tanulmányok segítségével végezhető el. Az ex ante tanulmányok elkészítése során nehézséget jelent, hogy azt próbáljuk meg kitalálni, mi történne az integráció esetén. Ilyen típusú tanulmányokat (előrejelzéseket) általában az integráció bővítése, egy-egy új tag csatlakozását megelőzően készítik. Az ex post elemzés kevésbé kockázatos, hiszen ilyenkor azt vizsgáljuk, hogy mi történt. Ekkor is gondot okoz azonban a bázis, az integráció nélküli eset felállítása.

Az integráció hatásainak a becslésére *alkalmazott modellek* alapvetően három fő csoportba sorolhatóak be.

1. *Reziduális (maradványérték) modellek.* A meglévő kereskedelmi forgalmi adatok alapján határozzák meg a hipotetikus kereskedelmi forgalmat, majd különböző feltevésekkel élnek az olyan keresletoldali változókat, mint a GDP/GNP, fogyasztás, gazdasági növekedés, valamint néhány kínálatoldali változót illetően. Az integráció hatását ezt követően a bevitt adatok és a tényleges kereskedelmi forgalom különbségeként határozzák meg. Egyes tanulmányok valamely harmadik ország kereskedelmi forgalmát használták normalizáló tényezőként.

2. *Ökonometriai modellek.* Az ökonometriai modellek szétválasztják a különböző változók (köztük a gazdasági integráció) kereskedelemre gyakorolt hatásait, majd megbecsülik mindegyik magyarázó erejét. Ily módon közvetlenül láthatjuk, hogy a kereskedelmi forgalom növekedése (csökkenése) mennyiben magyarázható az integráció tényével. Az ökonometriai modellek különösen ex ante becslések esetén hasznosak.
3. *Kiszámítható általános egyensúlyi modellek.* Széleskörűen alkalmazzák a különböző multilaterális kereskedelmi liberalizáció országokra és régiókra gyakorolt hatásainak elemzésére. A módszer lényege a szimultán (egyidejűleg minden szektorra és minden piacra kiterjedő) egyensúlyi feltételek meghatározása. Ezután következik a modell (lehetőleg a vizsgált időszakhoz legközelebb eső év) adatokkal történő feltöltése. Ezt követően a modell segítségével különböző politikai alternatívák szimulálhatók, pl. a vámok, vagy más kereskedelmi költségek csökkenése.

E módszerek gyakorlati (az Európai Közösségre történő) alkalmazásának eredményeit összefoglalja El-Agraa (2004). A rendelkezésre álló becslések alapján egyértelműnek tűnik, hogy az integráció kereskedelemre gyakorolt hatása pozitív. A tanulmányok zöme azt mutatja, hogy az integráció jelentős nettó kereskedelemteremtéssel járt a feldolgozóiparban, de sok tanulmány külső kereskedelemteremtést is kimutat. (Bár a Közös Agrárpolitika nettó kereskedelemterelést eredményezett a mezőgazdasági termékeket illetően, annak értéke sokkal kisebb, mint az ipari termékek területén jelentkező kereskedelemteremtésé.)

A legtöbb tanulmány kereskedelem elméleti modelleket alkalmazva a preferenciális kereskedelmi megállapodásból adódó kereskedelemteremtő és kereskedelemterelő hatásokra koncentrálnak. A jóléti hatások elemzése többnyire az unióra mint egységre, esetleg a kívül maradtakra gyakorolt hatásokra irányul. A vámunió elméletek alapján levonható néhány általános következtetés a vámunióból származó előnyöket és veszteségeket illetően.

1. Az előnyök várhatóan annál nagyobbak, *minél kisebb a közösségi és a világpiaci ár különbsége.* (Minél kisebb a rés, annál kisebb a kereskedelemterelés esélye.)
2. A kereskedelemteremtésből adódó pozitív hatások várhatóan meghaladják a kereskedelemterelésből adódó negatív hatásokat, ha a vámuniót alkotó országok *hasonló termékeket* állítanak elő az unió létrejöttét megelőzően. Így nagyobb az esélye annak, hogy (kereskedelem teremtésként) a hazai termelést hatékonyabb közösségi termelés váltsa fel. Amennyiben a leendő tagállamok alapvetően eltérő termékek termelnek, nem kerülhet sor ilyen helyettesítésre, és ezáltal a kereskedelem teremtés esélye is kisebb. A kereskedelemteremtésből adódó potenciális nyereség tehát annál nagyobb, minél nagyobb a hatékonysági különbség a leendő tagállamok hasonló tevékenységeit illetően. (Említést érdemel ugyanakkor, hogy ebben az esetben az integráció komoly frikcionális és strukturális munkanélküliséggel járhat.)
3. A kereskedelemteremtés lehetősége annál nagyobb, *minél nagyobb a különbség a leendő partnerek egymással szemben alkalmazott eredeti vámtételei közötti különbség.* Általában feltételezhetjük, hogy ha a protekcionizmus mindkét országban magas szintű, akkor valószínűleg mindkét országnak van saját termelése. Ekkor jók a kereskedelemteremtés esélyei: a kereskedelmet a termelési költségekben mutatkozó különbségek és a specializációból származó előnyök határozzák meg. Amennyiben a vámok alacsonyak, az érintett országok már valószínűleg specializálódtak a komparatív előnyökkel rendelkező területekre. Ilyenkor a kereskedelemteremtés esélye kicsi, míg a kereskedelemterelésé nagy.

4. A kereskedelemteremtés annál valószínűbb, *minél ár-rugalmasabb a kereslet*, hiszen minél rugalmasabb a kereslet, (a csökkenő árak eredményeként) annál inkább növekedhet az értékesíthető mennyiség.
5. A kereskedelemteremtés annál valószínűbb, *minél ár-rugalmasabb a partner exportkínálata*. (Minél rugalmasabb az exportkínálat, annál nagyobb mértékű lehet a kevésbé hatékony hazai termelés helyettesítése.)
6. Az integrációból származó előny annál nagyobb, *minél nagyobb az egymás közötti kereskedelem aránya a teljes forgalomhoz viszonyítva*, és minél kisebb a harmadik országokból származó import (az integrációt megelőzően).
7. A nettó kereskedelemteremtés annál valószínűbb, *minél alacsonyabb a közös külső vám*. A közös külső vámot általában az unió importőr tagállama által alkalmazott szinten rögzítik, így az közös külső vámként növeli a kereskedelemterelő hatást.
8. A nettó kereskedelemteremtés annál valószínűbb, *minél nagyobb a preferenciális övezet*.
9. Egyértelműen nyereséges a vámunió, ha valamely szektort illetően az import egyetlen forrása (már az unió létrejöttét megelőzően is) a partner ország. ebben az esetben nem kerülhet sor kereskedelemterelésre.

Jelentősebbek a hatások, ha nemcsak a vámok, hanem a nem kereskedelmi korlátok megszüntetéséből származó előnyöket is figyelembe vesszük. Ez a belső piac kiteljesítéséből származó előnyök becslésére készült tanulmányokból derült ki. Feltehetően további hatékonysági nyereség származik a közös valuta bevezetéséből. Az e hatások mérésére tett kísérletek alapján úgy tűnik, hogy a közös valuta igen jelentős mértékű nyereség az EK számára, sokkal jelentősebb, mint a forrás-allokációs hatás.

Az integráció azonban nemcsak a nemzeti jövedelem szintjére van hatással. A jövedelem növekedési rátáját is pozitívan befolyásolja. Középtávon az integráció gyorsabb növekedést eredményez, mivel a magasabb jövedelem több megtakarítást és beruházást, valamint nagyobb tőkeállományt eredményez. A legújabb növekedési elméletek szerint az integráció állandóan növekvő rátájú növekedési folyamatot biztosíthat a tagállamok számára.

Irodalom

- Baldwin, R. – Wyplosz, C. (2004): The Economics of European Integration. McGraw-Hill Education, Berkshire
- El-Agraa, A. M. (2004): The European Union. Economics and Policies. Pearson Education Limited, Essex, England
- Gehrels, F. (1956): Customs Union from a Single Country Viewpoint. *Review of Economic Studies*, Vol. 24, No: 63, pp. 61-64.
- Grossman, G. – Helpman, E. (1995): The Politics of Free Trade Agreements. *American Economic Review*. Vol. 85, No: 4. pp. 667-690.
- Jones, A. J. (1985): The Theory of Economic Integration. In.: El-Agraa, A. M. (ed.): *The Economics of the European Community*. Oxford: Philip Alan.
- Johnson, H. (1975): A Note on Welfare-Increasing Trade Diversion. *Canadian Journal of Economics*, Vol. 10, No 1, pp. 14-32.
- Kemp, M. C. (1964): The Pure theory of International Trade, Prentice –Hall, Englewood Cliffs, N.J.

- Kemp, M. C. – Wan, H. (1976): An Elementary Proposition Concerning the Formation of Customs Union. *Journal of International Economics*, vol. 6: 95-97.
- Krishna, P. (1998): Regionalism and Multilateralism: A Political Economy Approach. *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 113, Issue 1, pp. 227-251
- Krugman, P. R. (1987): Is the Free Trade Possible? *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 1: 131-144.
- Krugman, P. R. (1998): The Age of Diminished Expectation. Cambridge: MIT Press.
- Krugman, P. R. – Obstfeld, M. (2000): *International Economics*. Addison-Wesley Publishing Company, Harlow, England.
- Lipsey, R. (1960): The Theory of Customs Unions: A General Survey. *Economic Journal*, Vol. 70, pp. 496-513.
- McLaren, J. (1998): *A Theory of Insidious Regionalism*. Department of Economics. Columbia University.
- Meade, J. (1955): The Theory of Customs Unions. Amsterdam: North-Holland.
- Panagariya, A. (1999): Preferential Trade Liberalization: The Traditional Theory and New Developments. Manuscript. University of Maryland, Department of Economics
- Pelkmans, J. (2001): European Integration: Methods and Economic Analysis. FT Prentice Hall
- Reed, G. (2002): Analyses of Customs Union Theories. Course Materials, University of Nottingham.
- Vanek, J. (1965): General Equilibrium of International Discrimination. The Case of Customs Unions. Harvard University Press, Cambridge.